

Птахи з далеких виріїв вертають і жалібно кричать, побачивши згарища і руїни, а нам хіба ніколи не діждатися, щоб брати і сестри наші вернулися до нас на спільну радість і на спільне горе?

Христе, ти муки приняв за нас грішних і на дереві сорому повис, а на третій день во славі піднявся, а наші батьки, мужі і брати на марне мали б страдати і конати?

Невже ж на марне лилася людська кров і душі як осінні листя летіли, а край цілий стогнав, як велика Голгофта?

Ні, ні, і — ні!

Як ізчезає дим — най і щезнуть і як тає віск від лиця вогня, — так най пропадуть во віки і во віки вороги воскресення народу!



І не присікайтеся до мене ні за мову, ні за літературну форму, ні за психічний аналіз моїх героїв, бо скажу вам щире, я не писав отсих оповідань як письменник, а прямо як чоловік. Літературні амбіції були мені чужі.

Б. Лепкий.

Василь Ратич.

Сфери творчости Богдана Лепкого.

(На свято Богдана Лепкого в Рогатині, дня 22/XII 1932 з приводу 60-ліття уродин Поета).

Як чуєш і як можеш, так пиши
Для себе, для людей, або для справи.
(Б. Лепкий — Слота, 1926, стр. 26).

Богдан Лепкий поява в нас небуденна. Стоїть у ряді найкращих ліриків сучасної доби, а разом замикає собою довгий ряд письменників-універсалістів, що їх — по словам наймолодшого рецензента його творчости Є. Ю. Пеленського — як Куліша, Франка, Грінченка й багато інших, видвигають важкі умови нашого літературного та громадянського життя. Ці важкі умови роздроблюють духову енергію українського письменника та загалом культурного робітника на атоми, накидають йому нераз то ролю терпеливої няньки коло вередливої дитини, то ролі непохитного національного провідника та героя, а поета раді б зіпхнути на шлях принагідного віршописця. Вони висисають усі його сили та немов кричать ше: „мало!“

Не зважаючи на ці національні злидні, дух нашого поета їм не піддається, рано прокидається до творчої поетичної праці,

міцніє, кріпшає, набирає сил до орлиного лету у таємні духові простори, оре своїми глибокими думками нашу вбогу ниву, засіває її дорогими жемчугами-мріями й виростають на ній дивні квіти запашні — нові надії.

Охопити в короткому начерку всю глибину вітхненої поетичної творчості, хоч би тільки підсумувати висліди невичерпаної літературної, наукової й громадянської діяльності нашого поета, кинути жмуток світла на важкий, а такий трудящий і плідний життєвий шлях письменника й громадянина, — завдання це не легке. Та значно його обмежуючи, поспробуємо хоч частинно виконати це завдання при допомозі самого таки поета, що поведе нас за руку немов несміливу дитину на ті вершини, з яких хоч замайоріють у нашій уяві й найбільш характеристичні моменти з його життя, і в звязку з ними й найбільш характеристичні риси його духової творчості та громадської праці.

Як людина відчуває світ, якими почуттями виповнена її душа, як вона ставиться до людей і природи, як приймає все те, що несе життя з собою, залежне все від того, яке було її дитинство, як провела вона свою молодість, яке було її найближче оточення в цьому віці. По тим самим психологічним законам — рішачим моментом для майбутньої спроможности праці людини, для вибору форм і шляхів її діяльности, для того, що вона зможе, — є праця над собою, над власною освітою, окремі студії й та атмосфера, серед якої відбувається ця праця.

Ще з більшою силою ці обставини відбиваються на вражливій душі поета. Тому то таку важну прислугу для зрозуміння психології поетичної творчості, для вибору форм, тем і мотивів літературних творів, для зрозуміння загального, пануючого тону в літературнім доріжку письменника, віддає його біографія, а ще більше автобіографія, коли ми маємо до неї можливий доступ. Оттим то — „як чує і як може поет“ — відповідь на це питання дасть життєпис поета.

Перед 60-ти роками. Крегулець.

„Подільське тихе село,
В долині між садами —
Серце моє там росло
Мов квітка між кущами.

(Село — Львів 1917.)

Тиха рівна хата, а перед нею ставок. За ставом росте в уяві малого хлопця „цвіт щастя“, до якого рветься вже душа малого Богдана, як колись душа малого Тараса „до залізних стовпів, що підпирають небо“. Дід священником, батько також — до того гарний громадянин і письменник:

„Що йно нині пізнав, батьку рідний,
Як великий ти був, а як бідний!“

(Сонети — 1917)

пригадує поет у 1917 році на вид розваленої в часі воєнної хуртовини рідної хати в Жукові.

Вбоге приходство в Крегульці, а згодом в Поручині й Жукові над Золотою Липою. В кожній порі дня, у буддень чи свято, двері отвором для села в його потребах, радощах і смутках, бо між селом і попівстом у нас не було ніякого плота" (II/460). В хаті два віконця: „крізь одно видно низькі, димом і порохом вкриті подільські хати, а друге дивилося на сільський, тихий цвинтар, березами обсаджений цвинтар. Тут праця, а там відпочинок (Оля — Львів 1911, стр. 3).

Попівство — це немов перша обсерваторія життя, з якої душа майбутнього поета спостерігає найменший відрух народного життя, болі й труд (Над ставом, Настя, Гусій), убожество (Для брата), темноту й забобони (Іван Медвідь, В глухім куті, Вона не з тих, Скапи, Донька й мати), — та його радощі, надії, красу сільської природи, відчуває силу пісні, поезії:

„Колисав мою колиску
Крик неволеного люду
І так в серце вколисався,
Що до смерти не забуду. (Заспів 1901).

Тут поет слухав тієї страшної сповіді землі про те, що

„...люди роблять ніч тай день
а піт все ллється, ллється,
А смерть рубає їх у пень,
А доля з них сміється.
Така ніч сірих наших піль
Мене на світ родила
І весь свій смуток, весь свій біль
На серце наложила. (Краків, 1902).

Тінь цього смутку лягла на все життя та на всю творчість поета.

Змалку чарує його вразливу душу краса народної пісні, веселої й журливої то селянок з Жукова і Доброкута, то талановитого самоука, сліпого скрипака з Поручина, або того живого фонографа народніх пісень, яким були для поета тітки Глибовицькі. Писані картки історії народу заступали йому старинні колядкові мелодії, як відгомін тої глибокої української давнини.

„Не від шкільних лавок
Я набрався гадок
Про минувшину рідного люду,
А з думок — співанок
Парібоків і дівок
В чистім полі, в жнива, серед труду“.
(На чужині — „Я учивсь“ 1/333).

— признається пізніше поет і ця пісня народня понесе згодом поета на своїх крилах у надземні світи, як незрадлива подруга.

„О пісне народня! Одна ти мене
Лиш одна ти мене не лишаєш
І куди тільки доля мене не жене,
Ти за мною, як пташка літаєш.
(До нар. пісні — 1904).

Мелодії рідної пісні (С. Крушельницької, п'яніста В. Барвінського та славних європейських композиторів захоплять згодом

поета до самозабуття й поетова муза не одну з них перетопить у поетичні строфи (Музика Брамса, Бетовена чи Шопена) — й навпаки, немов у відплату, сповнить поезія Богдана Лепкого творчим надхненням і інших великих музиків та композиторів (Д. Січинського — Finale, В. Барвінського — Глибоким, тихим вснуло сном, С. Людкевича — До Черемоша, Ф. Колесси — Що то за грім, Б. Кудрика „Часом я тужу за тобою“ та ін.).

Вкупі з природою та піснею доповнюють ще й твори малярства ту мистецьку атмосферу, в якій проживає поет змалку в батьківській хаті. Гостинна батькова хата стає прибіжищем малярів. Стіни хати обвішані малюнками доморослого маляра Райзнера та маляра німця Швугера, а між ними пишався образ Магдалени, про який нишком говорили як про твір славного Тіціана. Один епізод з того часу глибоко запав у душу дитини. Одного осіннього вечора застав малий Богдан маляра Швугера над твором своєї молодости, портретом поетового діда й тихо плакав. Що йно згодом зрозумів поет, що це був плач за молодістю. Та цей епізод не пропав безслідно в душі поета. Дитячим серцем полюбив він мистців-малярів і небаром — уже в перших гімназійних роках — навязав він дружбу в Бережанах із талановитим малярем-диваком Стоцьким, шкільним товаришем великого польського мистця Я. Матейка. І хоча поетичні проби складає молодий Богдан уже як учень II. гімназійної класи, то перевагу віддає зразу пензлеві (довгий час зберігався в бережанській гімназії його молодечий твір: портрет Маркіяна Шашкевича) й студіям малярським віддається поет із запалом ще й на університеті у Відні. Сліди цього захоплення малярством пізнаємо з самих ранніх його поетичних і прозових творів аж до останніх історичних повістей, яких широкі малюнки давнини так і напрошуються на полотно (Трильогія „Мазепи“). До якої міри захоплювали поета твори малярства (подібно як і музика), як піддавали йому теми, будили настрої та поетичну уяву, видно з численних поетичних ремінісценцій або з окремих його поетичних творів, тісно звязаних із плястичним мистецтвом (Образи Бекліна, Меюфера та ін.). Образ Куриласа піддає поетові тему для його ліричної перлини „Над рікою“:

... Намалюй мені, брате,
Надністряньську, підгірську долину,
І вечірню, спокійну годину.
Синю-синю, задуману дуже.
А долиною яр нехай веться,
Глибочезний, скалистий, бездонний.
А яром най потік невгомонний
По камінню шумить, ніби злиться.
Намалюй над яром тим тернину,
Бодяки і кропиву і глоги.
Поміж ними пусти дві дороги,
Одну в гору, а другу в долину.
По одній, най вона іде, друже,
А по другій його пусти, брате,
Перед ними ні ліса, ні хати,
А між ним яр глибокий дуже.

Так ідуть вони мовчки в долину —
 Доокола спокій, наче в гробі...
 Намалюй мені, друже, картину,
 Щоб я мав який спомин по тобі“.

(Над рікою — 1/24).

Або більш реалістична картина:

„Як було здалека дивитися на церкву й на обідрані, поперекривлювані хати, то здавалося, що гурма дідів вийшла з дому божого й сунеться з торбами один за другим понад річку, до коршми, підпираючися вербами, як палицями“.

(Іван Медвідь II/10).

В природі й житті в сусідстві із цвинтарем і дзвіницею, що видзвонювала всі смутки й радощі села, кидається в очі поетові з одного боку тверда, неминуча конечність:

„Такий то вже цей божий світ!
 На все, що лиш дійде до літ,
 Смерть покладе долоні“.

(Осінь 1/51),

а з другого — постійна зміна в житті та природі: „а по бурі йде погода“. Вони й засновують у душі поета той філософічний спокій, такий питомий українському хліборобові, навіть супроти смерті, перед якою йому не страшно. „Нікого не вбив, нікому віку не вкоротив, не обікрав. Пережив своє, тай треба забіратись. То так, як той робітник. Зробив роботу тай до дому“. (Дідусь, II/269). Цей настрій проявиться згодом у тихій резигнації, що не веде поета до розпуки, а лишає місце й для погідної віри в майбутнє.

Це була б тільки злегка начеркнена емоціональна сторінка поетичної творчости Богдана Лепкого, загальний тон і характер його почуття й світовідчування, що своїм корінням сягають дитинства й ранньої молодости, овіяної теплом любови в батьківській хаті, її мистецької атмосфери, молодости очарованої красою подільської природи й народньої пісні, розжалобленої безпросвітним життям села, безрадної супроти його недолі, хоч не зневіреної в його будуччину.

Така генеза й загального характеру його поезії, генеза того, як чує, як відчуває поет світ і життя.

Розвиток інтелектуальних і духових сил враз із волевими диспозиціями поета на щойно обговореній основі, в звязку із його життєвими періпетіями, покаже нам знову ширину, інтенсивність і характер діяльності майбутнього мистця слова, педагога й громадянина, дасть заповідь того, що поет зможе.

От уже в дитячих роках помітне в нього незвичайне зацікавлення до книжки, велике бажання знання. За буквар служать йому „Новорічні дзвони“ Дікенса, п'ятилітньою дитиною читає вже „Марусю“ Квітки, а „Кобзаря“ Шевченка (празьке вид.) читає так пристрасно, що мусять його перед ним ховати. Найкращим учителем, а потім і найщирішим його літературним критиком був великий батько поета. Його бібліотека з улюбленими драмами Шекспіра, духове середовище, яке мало таку притягаючу силу для тодішньої гімназійної молоді (Зенон Кузеля й ін.), бібліотека сусіднього лат. пароха з Біща з цінними старовинними

виданнями та збірками з історії мистецтва, згодом літературні й філософічні розмови батька з високоосвіченим сотрудником лат. пароха, старовинні Бережани з поетичною околицею (Руриська, Рай, Лісники, Звіринець) та столітньою гімназією, в котрій зростала колись „веснівка“ галицького відродження, Маркіян Шашкевич, мали могутній вплив на розвиток духових сил поета та його зацікавлень, і стали йому за ту першу „літературну приготівку“, що спонукувала вже молоденького гімназиста з II кл. до перших поетичних проб.

Молодий Богдан уже починає уважніше приглядатися й до того „глухого кута“, в якому животіє український селянин. Він починає розуміти, яка запушена нива народного життя, та скільки рук до праці вона дожидає. На селі ні часопису, ні читальні, ні власної крамниці, ні шпихліра, забобони, неохота до освіти, темна, затуркана громадська рада, серед села коршма, що розпиває й обдирає темне село, широкі панські лани й вузенькі, мужицькі смужки — нивки:

„Там стирти наче вежі
А тут лиш межі, — межі!“ (Осінь).

Цей образ села хто зна чи не накинувби поетові ролі народного просвітника, якого згодом змалює вам залюбки в своїх образках з життя того „глухого кута“. Та його життєвий шлях повернеться в іншу сторону. Зміняється середовище поета. Образ рідного села та рідного краю понесе поет у своїй душі на чужину:

„Збіжжа кругом. Синіє блават в житі,
А панський лан, як море те одно,
Голодний хлоп, в старій подертій свиті —
Це рідний край і ріднеє село“.

(Сонет — Відень, 1891).

А на чужині: університет, філософічні й мистецькі студії у Відні. Літературна, мистецька й духовна атмосфера великого міста. Богдан Лепкий з захопленням віддається малярству. Та туга за рідним краєм рішає про перевагу поезії над малярством, хоч поет мимо гарячої заохоти товариша, також поета, Михайла Петрушевича-Новицького, не зважається ще пускати у світ своїх творів. Щойно поворот до краю, а зокрема на посаду вчителя бережанської гімназії, якої ще недавно був учнем, пробудив у поета письменницьку відвагу й ту енергію, що й до нинішнього дня його не кидає. Що поет зважився на цей крок, у цьому безперечний вплив мало вже раніше його знайомство із поетами Франком, Щуратом і Вороним, а вдома передусім заохота батька, письменника Андрія Чайковського та також письменника, вірм. пароха в Бережанах, пізнішого архiep. Теодоровича.

Педагогічна праця Богдана Лепкого в бережанській гімназії залишила по ньому найкращі спомини серед товаришів праці та серед шкільної молоді. Він став улюбленим поетом тої молоді, що виучувала з захопленням його осінні мельодії, його „Сповідь землі“ „Над рікою“, та ін. правдиві жемчуги лірики. До поклонників, що з пієтизмом ставилися до його музи, нале-

жав і автор цих скромних рядків, що на жаль не мав уже щастя бути його учнем. Поет попрацював і з бережанською гімназією і з рідною землею вже на довгі-довгі літа, переїзджачи в 1899 р. до Кракова, де займає посаду вчителя української і польської мови в одній з гімназій та лекторат української мови на краківському університеті. Попри педагогічну працю залюбки віддається поет філософічним студіям, (Шпіноза, Кант, Шопенгауер), а згодом і основним студіям над добою гетьмана Мазепа, використовуючи багаті західно-європейські джерела. Поет навіязує тісні взаємини зі своїми (Стефаник, Коцюбинський) та польськими письменниками, поетами та мистцями, а особливо з громадою письменників „Młoda Polska“, до якої належали такі літературні мистецькі таланти, як Виспянський, Пшибишевський, Каспрович, Оркан й ін.

Тут треба шукати звязків поета із новішим літературним напрямком, т. зв. неоромантизмом, що так близько підходив до психіки поета. Поет стає одним із творців того напрямку в нас, т. зв. „Молодої Музи“ (1905). У розмовах зі своїми та чужими про українську дійсність зроджуються під впливом туги за рідним краєм нові теми, форми вислову, мотиви в поетичній творчості поета, що майже рік річно збагачує від тепер українську літературу все новими збірками поезій і оповідань. Зроджується бажання показати й чужинцям красу нашої поезії, багатство й давнину нашої літератури та скарби нашої питомої культури. В ряди годи відвідає поет рідний край, відпочне у наших чарівних горах (у Розтоках над Черемошем, у Скільському), де:

„Відживає серце хоре,
Обновляється душа“.

(Наші гори I. 30).

і знов полине на чужину, над береги Адрії та на місце своєї важкої щоденної праці в Кракові. Та поет волисть над красу моря...

...наш очерет
Над панство бездільне, наш люд
І працю і клопіт і труд,
(Таке то життя вже собаче)
Що серце десь рветься, щось плаче
На те, щоб з далеких доріг
Вернути до маминих ніг“.

(Над морем).

Та звідусіль набере поет животворних сил до невсипущої літературної та наукової праці, яка є виразником і його глибокої громадянської діяльності.

Світова заверюха, яку прочуває поет своїм віщим духом уже на кілька літ перед нею, понесе поета незваними шляхами з важкими думками про рідний край, який відвідує в останнє перед війною в серпні 1914. р. Емігрантське життя, скитальщина, Відень, Вецляр...

„Широкий рівний шлях
В пустий простір біжить

Мандрую сам, куди?
Нікого не стріну

Згубилися сліди
У рідну сторону —
На все? На все? (Мій шлях — Вецляр, 1916).

Нові обставини, нові вимоги праці, від якої письменник громадянин ніколи не відказується, хоч

„І не в добрі мені жилося
В чужім краю“.

Комітети допомоги емігрантам, „Культурна Рада“, „Союз виволонення України“ у Відні, та табори полонених і важка культурна праця над освітою й раціональним освідомленням полонених земляків у Німеччині. Горем сповнене серце знаходить одинокую розвагу в поезії, а свої думки і настрої переливає в строфи, що кровю капають із його серця в таких архитворах, як Буря, Intermezzo, Ноктурн.

Та прийшов кінець воєнної хуртовини, кінчиться й скитальщина поета. Він осідає на постійне в Кракові й займає там до сьогодні катедру української літератури на Ягайлонському Університеті.

Так друга частина поетового життєпису — на основі головно його ж таки автобіографічних записок і творів — дозволила нам хоч немов крізь серпанок зазирнути у притвори таємної поетової робітні, щоби на порубках терням встеленого життєвого шляху відшукувати заповідь того, що поет може та схопити нитки його такої всесторонньої літературної та громадської праці.

Нашим скромним бажанням хоч відчутти, як не вповні зрозуміти те, що справді дав і дає Богдан Лепкий і рідній літературі і рідній нації.

„Моя душа як струна тая,
Багата на всілякі тони,
На ній і коломийка грає
І похоронні плачуть дзвони. (1899).

Від перших поезій „Ідиллі“ та „Сонету“ 1891 р., друкованих вперше щойно 1895 р. у львівському „Ділі“, аж до останньої поезії в журналі „Рідної Школи“ за м. грудень м. р. — яке багатство думок і тем, яка глибина почувань, скільки постатей, переживань схопила поетова творча уява з дійсности й перенесла на папір, скільки часописів, журналів, альманахів, збірників і видань прикрашували його твори, скільки перекладів його писань пішло у світ, роздзвонюючи наше ім'я, нашу славу, скільки чудових перекладів і переспівів чужих поетів дав він нашому письменству, яке багатство літературних форм використав у своїй письменській праці та поетичній творчості! Годі в короткому, принагідному рефераті піддати це багатство хоч би побіжному розглядові. Тому обмежимося до намічення тих трьох головних сфер поетової творчости та його діяльности, що так виразно зарисовуються в його багатому духовому надбанні:

„Для себе, для людей, або для справи“!

Для себе.

У суб'єктивній поезії Б. Лепкого звенять наскрізь оригінальні своєрідні тони, не зважаючи на деякі (мимовільні) резонанси

музи Шевченкового Генія, Франка, або поезії т. зв. „Молодої Польщі“. Основним її тоном туга, сум і самота:

„Батьком тих пісень
Безвідрадний сум,
Безутішний день,
Невмолимий глум.

Матірню — туга
А кумою — злість
І тота жура,
Що гризе і їсть“.

(Молоді пісні — 1901).

Або:

„Стоїть сосна, сама одна
Символ мого суму“.

(На склоні гір 1/47).

Туга за „цвітом щастя“ і сум ідуть у слід за поетом і на чужину („Лиш спомини лишаються — мов пасма паутини“ [Осінь]) і спомином у рідну землю:

„Той тихий і сумний настрій
Несе мене світами
І я лечу на крилах мрій
До батька і до мами“.

(На святий вечір),

або в іншій місці:

„Хоч як тут і гарно й розкішно,
Хоч як і весело і втішно,
Хоч скоро й безжурно йде час,
Мої ви! Я тужу до вас“.

(Над морем 1911).

Поетові здається, що разом з ним сумує і тужить природа, й він на хвилину немов забуває про свою самотність і самоту:

„Гей ріко! Однак і наші шуми,
В тобі філі грають, в мені думи“.

(Над рікою).

Поетові сповідається зі своїх болів і суму земля, а поет із своїх глибоких дум природі.

Також кохання займає в особистій ліриці поета дуже важне місце. Йому посвячує поет окремі циклі*). Та кохання в поета неземське, очищене від життєвого бруду:

„Ти криниця туги,
Що в безмежний простір
До добра і краси
Пориває мій зір.
В очах твоїх я небо бачу“.

(Весною).

Та все таки самотною розрадою для поета, сповідницею його думок, терпіння і мрій — остане поезія, що то

„...всюди є,
І в людях і в природі,
І поки чоловік живе
(І) їй умерти годі“.

(Поезія 1/13).

У поета нема літературних амбіцій, своїх думок не пише для слави, бо вона потребує його життя.

„Напишу от і легше стане,
Немов тягар скотився з груди“.

(1899).

*) Цикль „Весною“ зіставляє В. Сімович щодо мистецької композиції та глибини почуття із „зів'ялим листям“ Ів. Франка та „Miłośćią“ Каспровича.

— каже поет уже перед 33 роками. Поезія для нього немов якась космічна сила:

„Горять на небі зорі,
Від поля, від лісів
Несеться у природі
Поезія світів“ (На небі сонце гасне).

і особливо бентежить поета надмір почуття, що не знаходить для себе вислову:

„Як мала дитина стою
І з утіхи плещу в руки.
Чую серцем, а промовлю
Так це тільки звуки, звуки...“ (Над морем 1911).

Та поезія — це не тільки його розрада одинока, вона його філософія, бо почуття це могутніша сила від самого розуму. На цій силі основує поет свою віру в краще майбутнє цілого людства:

„З тих мрій, коли вони лиш щирі,
Світи повстануть ясні, красні,
І многолюдні, многогласні..

Все бути може, може буде
Бо серце більше відчуває
Чим розум зрозумів і знає.

(Як сонце згасне — під вечір).

А тепер перейдемо до другої сфери творчости Б. Лепкого:

Для людини.

Не тільки любовю до природи й поезії захоплюється серце поета. Воно палає великою любовю до людини як такої. Мало що не із кожної стрічки його поезій, з кожного нарису чи оповідання, визирає лагідна, спочутлива до людського горя душа поета:

„Товаришу! Люби життя,
Люби людей, природу,
А кривду кинь у забуття.
Мов камінь в тиху воду“! (Intermezzo, IX. 1917).

В шумах ріки вчуваються поетові людські болі й зідхання:

„Цити! то не філя шумить,
Не ріка котить срібні хрустали,
То невпинно пливуть
У невідому путь
Людські сльози, терпіння, печалі“! (Над рікою).

В оповіданнях Б. Лепкого маємо цілу галерію постатей, огрітих теплом чоловіколюбного поетового серця, починаючи від нещасної, поневіряної собаки Босого, а кінчаючи на жахом проймаючих жертвах світової війни.

Особливо нужда й поневіряння, викликають велике спочуття в серці поета:

„Піду я в чисте поле,
В саме полудне — жар,
Стерня там ноги коле,
Хлопятко босе — голе
Пасе двірський товар“.

(Жуків, 1900).

І особисте людське горе, болі та терпіння ворують серце поета (Настя, Хлопка, Стріча, Гостина), й праця, неволя та соціальна кривда знаходять в його особі гарячого заступника (Гусій, Для брата, Звичайна історія, Над ставом, Закутник та ін.).

Навіть негативних типів не клеймить автор клеймом осуду, а немов супроводить їх тільки з відтінком якогось суму, що не зробили нічого доброго на світі, чи для людей, чи для громади (Ювилей, Аванз та ін.). Одинока остріша зброя в руках поета — це легка іронія, якою вдаряє на матеріалізм, егоїзм, облуду та насильство (Сон, Хлопка, Жертва, Прикрий сон, Мишка, Моя вина та ін.). А от примір з поезії:

„Бий, лови, держи медведя!
Клич людей! Подай рушницю!
У сараки дедя Федя
З колешні пірвав телицю!
Чим він діти нагодує,
Як минеться бульб остаток,
Що буде як зафантує,
Секвестратор за податок.
Тьфу! Стидайся! Гріх великий —
Досить хлопа криваять люди,
То хоч ти, мій вуйк у дикий,
Міг би серце мати в груді!“

(Лови 1/36).

Не дивно буде, що найбільше здригається серце поета на вид страхотливих жертв світової війни, яку вважає джерелом безодні болів, страждань, мук і насилля, соромом людства.

Своїх героїв знаходить він у в'язниці, лазареті, стрілецьких ровах, між дротами в таборах полонених, на воєнному пожарищі. З душі поета виривається найгостріший осуд світової війни, що найшов такий сильний вислів у дантейських картинах „Бурі“ або „Листів Катрусі“ або нарисі „Під Великдень“ та багато, багато інших.

„Стоїть верба. На ній — о що за вид!
Тікайте очі! Люди — сором, стид!“ (Верба — 1/251).
Важиться пімста там і лють і злість.
Той змії хіба всю нашу землю зість. (Краєвид 1/258).

Та найсильніші слова не в силі передати цієї жахливої дійсності:

„Ні, ні! Оповідання — це слова,
А дійсність — гляньте! сива голова.
А дійсність, гляньте, рана не згійна,
Це все вона, це все вона, війна“. (Ibid 1/264).

Такого оборонця своїх прав і найсвятіших почувань, співця страждань і безодні горя, найшла людина в творах і особі високогуманного, чоловіколюбного поета Богдана Лепкого.

І третя головна сфера творчості та праці поета:

Для справи.

Для рідної справи працює Б. Лепкий головню як педагог і як письменник.

Свою педагогічну кар'єру — як уже була згадка — розпочав він як учитель української мови в бережанській гімназії.

Своїм безпосереднім впливом не тільки будив серед молоді гарячу любов до рідного слова, рідної пісні й любов до народу, але розбуджував серед неї також зацікавлення літературним і культурним рухом у нас і ін. європейських народів. Серед молоді творилися літературні гуртки, й не один із нинішніх молодих робітників пера, бувших учнів тієї гімназії (Франц Коковський, Михайло Рудницький та ін.) чи не завдячує заохоту до літературної праці тій атмосфері, що її витворив і полишив у бережанській гімназії учитель і поет Б. Лепкий. А скільки в тій атмосфері росло ентузіястів краси поезії, пісні (хоч би співак Роман Любинецький), та тих ідеалів добра й краси, що| зогрівають їх до нинішньої днини!

В Кракові віддається поет також педагогічній і науковій праці, яка ще більше поглищує його сили, залишаючи для поета ледве пізні нічні години. Тут серед чужого середовища розвиває свою неоцінену педагогічну працю (для чужих) і для своїх. Поет дає чудовий переклад на польську мову „Пісні про похід Ігоря“ (1911), яким так захоплювався пок. Іван Франко, а легко складеним, на жаль не скінченим нарисом „Історії укр. письменства“ будить у молоді любов до рідної культури, до літературних скарбів нашої давнини, до рідного слова. Цю працю продовжує згодом дальше своїми вступними впровадженнями до поезій Я. Щоголева, оповідань Ю.Федьковича, творів Івана Котляревського та багато ін. Не забуває й про наших найменших, видаючи для них чудові народні казки. Виховну й новітню працю веде й на еміграції не тільки своїми популярними статтями та виданнями в „Культурній Раді“ й „Союзі визволення України“ у Відні, й згодом у Німеччині, але також своєю безпосередньою повною посвятою культурно-освітньою працею на лекціях, курсах для емігрантів та полонених земляків, які засіяне ним золоте зерно понесли по всіх просторах наших земель. Особливо громадянськими мотивами перенята наскрізь всестороння письменська діяльність Б. Лепкого. Вона й здобула собі заслужену назву — подекуди може й зі шкодою для його поетичного таланту через його роздробленість — назву письменника універсаліста.

Громадянський світогляд поета — по словам найосновнішого досі критика його творчості, Василя Сімовича — спирається на селянську верству, від якої сподіється визволення цілої нації, й тому автор уже ранніх оповідань (Іван Медвідь, В глухім куті, Дочекався, За що?, Оля й ін.) звертає таку пильну увагу на суспільно-культурні обставини села, його темноту, заскорузлість, відсталість, та на важкі змагання перших піонерів освіти на селі. Поет не звязує себе ніякими соціальними теоріями, програмами чи політичними партіями. Просто сама справедливість вимагає, щоби з е м л я була селянська:

„Ти дав їй кров і піт
Вона буде твоя“.

(Стефанікові — Краків 1901).

Вкупі з тим кидає Б. Лепкий друге гасло: „най живе о світ а“, яка єдино поведе нарід до волі (Оля 1911, стр. 24). Тому то такими улюбленими його героями — головно в перших оповіданнях — громадянські діячі та просвітники села: Між ними й учитель, що його на донос звільняє влада з посади (Оля), й студент, що помирає з нужди та праці на чахотку (звичайна історія, й селянин — інвалід з-під Кенігреду, що не може помиритися з туподумністю села й всі свої надії покладає на підростаюче молоде покоління (Іван Медвідь) і той старенький селянин — виборець Миколишин, що сповняє свій громадський обовязок, бо „мені в гробі спокою не було би, як би я не зробив того, що до мене належить“. (Дочекався).

Від суспільних мотивів поет переходить скоро до патріотичних, що мають своє джерело в любові нашої давнини, народніх пісень і рідного краю. Любов рідного краю найшла дуже сильний вислів у патріотичній ліриці. (На маргінесах, Шевченко, В храмі св. Юра й ін.), та головно в історичній повісті.

Поет питає: „Хіба ж це гріх свій край любити,
Своїм язиком говорити
І що святе, не дати на сміх —
Хіба ж це гріх? (В храмі св. Юра 1914).

Поет малює величні постаті нашої бувальщини від Хмельницького до Кальнишевського (Чекає нас велика річ), що своїм цілим життям учать нас любови, праці та посвяти для рідного краю. Залюбки спинюється його увага на Прометею українського слова, Шевченку:

„В життя страшній пустині,
Мов на Голгофті я писав закони,
Якими ви живете, ще й до нині,
Я жив, терпів і вмер за мілioni“

(Шевченко — Краків 1902).

Тією любовію України й жива сама українська література — по думці Б. Лепкого („Чим жива українська література?“. Відень, 1915).

В історичній повісті будить він глибоку давнину, відчуту в старовинних колядках, поглиблену довголітніми основними студіями, й веде нас туди, де „предків дух“ нас „просить“. В нашій уяві воскресають староукраїнські княжі часи (Вадим), поет іде „слідами Ігоря“, змальовує народні здвиги за козаччини (Сотниківна) та розгортає перед нашими очима широкі, величні картини доби найбільшого нашого державника новіших часів у монументальній трільогії „Мазепа“. Мистецькими малюнками наших зривів і упадків автор немов гартує нас і хоронить від зневіри, з невдач у минулому кує нові завдатки для світлої будуччини.

Отими творами добуває собі автор не тільки славу мистця слова, але й заслужене становище улюбленого вчителя молодого покоління та духового провідника свого українського громадянства.

Та на арфі спогадів і туги поета зично звенять і струни сучасности й могутні акорди майбутности. Вони не

рвуться й досі. Тими акордами, як той вартовий на становищі, найбільші послуги віддає поет — саме для рідної справи. Вони то бють на тривогу, то розкривають „незгійні рани“ сучасної доби, то лагодять їх і гоять, проганяють зневіру й песимізм, підіймають у гору духа — вливають нові надії!

Послухаймо тих акордів:

Ще перед світовою хуртовиною бє поет у дзвін тривоги своїм віщим словом:

„Гать будуйте кріпку і високу, щоб нас море грізне не заляло,... та щоб унуки дідів не прокляли, що не вмiли краю боронити“.

І поет кидає свою пайку на гать. Він прочуває, що:

„...близький час
І хвиля недалеко,
Що буря звiється нараз,
Згортає і змішає нас
І зблизька і здалека“.

І справді прийшла воєнна хуртовина. Тоді поет, як той вартовий, будить і кличе нарід — не зважаючи на свої антимілітаристичні настрої:

„Вставай, вставай, вставай
Не час тепер на сон,
Мов рана рідний край,
Мов зойк один і стон“.

або: „Шумить гуде подільський лан,
Поораний ровами

— — — — —
Нема вже радості в селі
Лиш сльози, біль і рани“.

Поет розкриває ті рани в дантейських картинах-поемах: Буря, Intermezzo, Під Великдень, Ноктурн.

„Сльози ріками по краю розлились“

(Мій спів — 1918).

„А те поле в хмарах нині
А я браття на чужині“.

(Спомин — 1918)

Тому й робить собі гіркі докори, що нема його там, де важиться доля мiліонів. І в результаті:

Стояв я сам один, немов на варті
Забутий вояк у чужій землі.
І України я шукав на карті
Шукав, шукав, та не було її.

(ЛНВ. 1923).

Поет уже близький песимізму, — та спогади на хвилю відвернуть його від жахливої сучасності в давнину й звідтам добуде він цілющу воду на болючі рани сучасного покоління:

„Ти кріпка вір, бо віра чуда діє,
Без неї скрізь пустар і суєта,
У гору дух, хоч серце пада й мліє
Минуле, річ свята!“

(із записної книжки 1918).

І як колись на „батуринських руїнах“ кріпився дух поета вірою, що:

